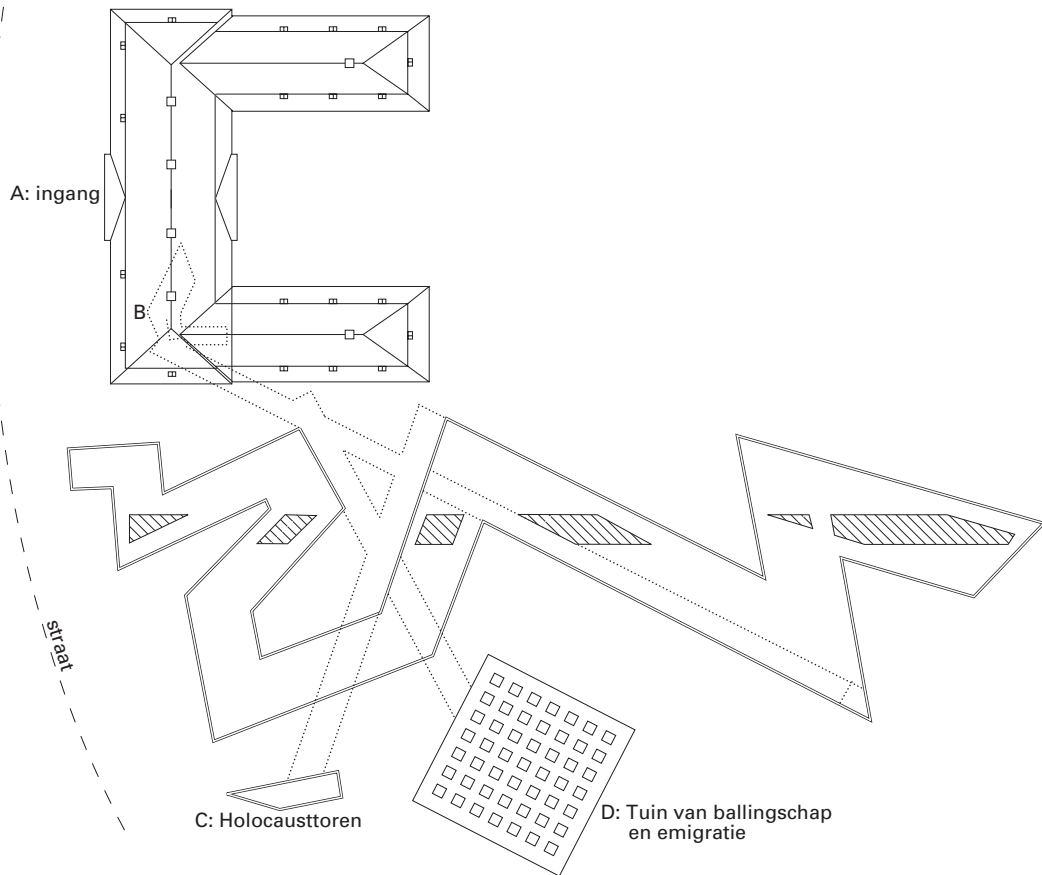
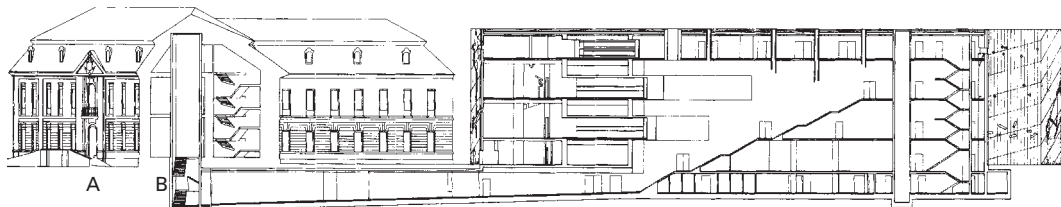

figuur 1

figuur 2

■ Joods museum Berlijn

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 8

Op de luchtopname op afbeelding 1 zie je links het nieuwe Joodse Museum voor kunst en cultuur in Berlijn, ontworpen door de Amerikaanse architect Daniël Libeskind. Het zou aanvankelijk een uitbreiding worden van het historisch museum van de stad Berlijn dat ernaast ligt. Later werd besloten om in plaats van een uitbreiding een heel nieuw museum te bouwen voor joodse kunst en cultuur om recht te doen aan de plaats die deze cultuur inneemt in de Berlijnse geschiedenis. Op figuur 1 op de pagina hiernaast zie je de plattegronden van beide gebouwen.

Bekijk afbeelding 1 en 2 en figuur 1.

Het gebouw van Libeskind is een monument geworden dat de vervolging en vernietiging van het joodse volk tot uitdrukking brengt.

- 2p 1 Noem twee kenmerken van het gebouw waaruit je dat kunt afleiden.

Op afbeelding 3 zie je een zelfportret van de joodse schilder Felix Nussbaum, die in de Tweede Wereldoorlog omkwam. Libeskind ontwierp voor het werk van Nussbaum in Osnabrück een museum waarin eveneens de vervolging van de joden centraal stond. Het schilderij op afbeelding 3 toont de identificatieplicht waar joden in de oorlog aan moesten voldoen.

Bekijk ook afbeelding 2.

Libeskind verwerkte het symbool van de jodenvervolging in zijn gebouw in Berlijn.

- 1p 2 Geef aan op welke manier hij dat heeft gedaan.

Bekijk afbeelding 1 en figuur 1 en 2.

Om het nieuwe museum te betreden moet je eerst door de hoofdingang van het oude museum naar binnen (A). Dan daal je via een trappenhuis (B) af naar een ondergrondse gang die het oude museum met het nieuwe verbindt.

Voor het trappenhuis moest de architect een ingrijpende verbouwing toepassen: er kwam een betonnen schacht in het oude gebouw (B), waarin trappen de bezoeker naar beneden voeren. Op afbeelding 4 zie je de ingang van dit trappenhuis dat naar het nieuwe museum leidt. De vormgeving bereidt de bezoeker alvast voor op de bijzondere architectuur van het nieuwe gebouw.

Bekijk afbeelding 4.

- 2p 3 Geef aan op welke manier die architectuur al aangekondigd wordt in deze entree. Noem twee aspecten.

Als je de trap bent afgedaald kom je in een ruimte met enkele vitrines (afbeelding 5). Het is een 'kruispunt' in het onderaardse gangenstelsel, dat op de plattegrond op figuur 1 is aangegeven met stippellijnen. Van de ondergrondse gangen leiden er twee naar gedenkplaatsen die buiten zijn aangelegd.

Het eerste gedenkteken is de *Holocausttoren*. Op afbeelding 1 zie je die linksboven op de foto (C op de plattegrond). Als je onder de grond op die plaats aankomt moet je door een zware stalen celdeur. Dan kom je in een hele donkere ruimte met alleen boven een streep licht, te zien op afbeelding 6. De deur valt weer achter je dicht.

- 1p 4 Leg uit welke beleving de architect hier bij de bezoeker wil oproepen.

Bekijk afbeelding 7 en 7a (detail).

Een andere gang leidt omhoog naar de *Garten des Exils und der Emigration (Tuin van ballingschap en emigratie)*: je komt buiten en wordt geconfronteerd met 49 vierkante kokers van beton, die in een verzonken bak staan (D op de plattegrond).

- 2p 5 Leg uit waarom deze 'tuin' als een gedenkteken kan worden opgevat. Betrek twee aspecten van de vormgeving in je antwoord.

- De pijlers zijn gevuld met Berlijnse aarde, maar één ervan bevat aarde uit Jeruzalem. In elke pijler is een boom geplant die zal uitgroeien.
- 1p **6** Welke symbolische betekenis krijgt dit project daardoor op den duur?
- De langste ondergrondse gang leidt naar een hoge trap die de verschillende verdiepingen van het museum verbindt. Op afbeelding 8 zie je deze opgang. Libeskind noemt dit het *Pad naar de toekomst*. Het bestijgen van deze trap brengt ruimtelijke en visuele ervaringen met zich mee die symbolisch kunnen worden opgevat.
- 2p **7** Geef aan welke symboliek door de vormgeving wordt opgeroepen. Noem twee aspecten.
- In het gebouw zijn met opzet enkele lege binnenruimtes geschapen. De meeste daarvan zijn niet toegankelijk. Op de plattegrond zijn ze als gearceerde vlakken aangegeven. Libeskind ziet ze als een wezenlijk aspect van de joodse geschiedenis.
- 1p **8** Leg uit hoe deze ruimtes dan geïnterpreteerd moeten worden.
- De architectuur van Libeskind wordt gerekend tot het zogenaamde deconstructivisme, een van de opmerkelijkste stromingen in de hedendaagse postmoderne architectuur. “De vaak opvallend spectaculaire vorm van het deconstructivisme is een uitdrukking van de weerstand tegen te zakelijke en te rationele architectuuropvattingen. Je zou het kunnen omschrijven als ‘form follows fantasy’.” Dit is een woordspeling op de bekende uitspraak ‘form follows function’.
- 2p **9** Leg uit waarom de vorm van het Joodse Museum eerder voortkomt uit de fantasie of de verbeelding dan uit de functie.

■ Uitgelaten en ingetogen

figuur 3

Vragen bij afbeelding 9 tot en met 12
Donatello, die van 1383 tot 1466 leefde, behoort tot de grote kunstenaars van Florence. Vooraanstaande families zoals De Medici verstrekten hem opdrachten. Donatello putte zijn inspiratie uit Romeinse voorbeelden en voegde daar eigen elementen aan toe.

Op afbeelding 9 zie je een beeld van Donatello uit 1440. Vasari¹⁾ schrijft: “En dan staat er in het huis van de Florentijnse edelman Giovanbattista d’Agnolo een bronzen Mercurius²⁾ van de hand van Donatello, anderhalve el hoog, geheel vrijstaand en in enigszins merkwaardige kledij: voorwaar een prachtig werk, niet minder zeldzaam dan de andere dingen die dat prachtige huis sieren.” Het bewuste beeld stelt niet Mercurius voor, maar waarschijnlijk een jonge Bacchus³⁾ of een andere antieke natuurgod, met vleugeltjes en zelfs een staartje, zoals je ziet op figuur 3 hiernaast.

- Het jongetje op afbeelding 9 maakt een vrolijke, onbekommerde indruk.
- 3p **10** Noem drie aspecten van de voorstelling waaraan je dat kunt zien.

noot 1 Giorgio Vasari, architect en schilder die in de zestiende eeuw een boek schreef over de Italiaanse kunstenaars

noot 2 Mercurius: Romeinse god van de handel en boodschapper van de goden

noot 3 Bacchus: god van de wijn, meestal met druiventros uitgebeeld

Eindexamen te / ha / t w havo 2003-II

havovwo.nl

Het beeld is gemaakt in de vroege Renaissance.

- 3p **11** Noem drie kenmerken van de renaissancekunst die je terugvindt in dit beeld.

Vasari schrijft: “En zo groot was Cosimo’s⁴⁾ liefde voor Donatello’s talent dat hij hem voortdurend opdrachten gaf; en zijnerzijds voelde Donatello zoveel sympathie voor Cosimo dat hij op diens geringste wenk begreep wat hij wenste, en altijd kwam hij aan die wens tegemoet.”

Toch mocht Donatello van zijn opdrachtgevers naar eigen inzicht werken. Dat geeft aan dat de kunstenaar een andere positie had dan daarvóór in de Middeleeuwen.

- 4p **12** Leg uit in welk opzicht de positie van de kunstenaar in de Renaissance veranderde. Betrek ook de opdrachtgevers in je antwoord.

Het beeld is van brons. Dit materiaal bood kunstenaars de mogelijkheid om heel naturalistisch te werken.

- 2p **13** Leg dit uit aan de hand van twee mogelijkheden van het materiaal.

Op afbeelding 10 zie je een beeld uit 1912 van de Belgische kunstenaar Rik Wouters. De titel is *Het zotte geweld*.

“Meestal ging zijn vrouw Nel alleen naar het theater. Geld voor een tweede kaartje was er veelal niet in het arme kunstenaarsgezin van Rik Wouters. Maar een optreden van de befaamde danseres Isadora Duncan in de Brusselse Muntchouwburg wilde de Belgische schilder en beeldhouwer niet missen. Hij vergezelde zijn echtgenote en werd gegrepen door de wilde expressionistische bewegingen van Duncan. Thuis deed hij vruchteloze pogingen om haar extatische danspassen in verf te vangen. Het lukte niet. Gek werd hij ervan. Hij moest en zou die bedwelvende mooie houdingen schetsen. En zoals altijd bood Nel uiteindelijk uitkomst. Zijn grote liefde en muze poseerde urenlang met haar been opgetrokken, de armen vrolijk opzij gooiend.”

(Paola van de Velde bij de tentoonstelling van Rik Wouters in Brussel, 2002)

Isadora Duncan ging helemaal op in de muziek en danste niet volgens regels maar vanuit haar gevoel. Op afbeelding 10 zie je hoe Wouters haar ‘...wilde expressionistische bewegingen...’ in één beeld gevangen heeft.

- 2p **14** Leg dit uit aan de hand van twee aspecten.

Het beeld op afbeelding 10, dat in de open lucht staat, is evenals het beeld op afbeelding 9 van brons.

- 3p **15** Noem drie redenen waarom Wouters brons gebruikte.

Op afbeelding 11 (a en b) zie je een beeld uit 1966 van de Franse kunstenares Niki de Saint Phalle. Zij is bekend vanwege haar kleurige vrouwenbeelden die ze *Nana’s* (meiden) noemde. Dit beeld heet *Dansende Nana Anna*.

Niki de Saint Phalle schrijft: “Ik houd van het ronde, de krommingen, de welvingen. Ik houd van het onvolmaakte. Perfectie is koud; het onvolmaakte geeft leven, ik houd van het leven.”

- 4p **16** Geef aan hoe haar liefde voor het onvolmaakte en haar liefde voor het leven terug te vinden zijn in het beeld op afbeelding 11. Doe dit aan de hand van twee voorbeelden van beide aspecten.

De *Nana* op afbeelding 11 is ontworpen als toneelbeeld voor een ballet van Roland Petit met de titel *Lof der zotheid*. Vergelijk deze *Nana* met *Het zotte geweld* van Rik Wouters op afbeelding 10. Beide figuren geven zich helemaal over aan hun emotie. Toch zijn er verschillen.

- 3p **17** Noem drie verschillen in de manier waarop de figuren zich uitleven in de dans.

Het werk van Niki de Saint Phalle is verwant met de Pop Art.

- 2p **18** Noem twee kenmerken van de Pop Art die je terugvindt in het beeld op afbeelding 11.

noot 4

Cosimo de Medici, van de invloedrijke handelsfamilie uit Florence

Op afbeelding 12 (a en b) zie je een beeld uit 1978 van de Duitse kunstenares Rebecca Horn.

Rebecca Horn maakte in de jaren zeventig films waarin mensen en machines een rol speelden. Het beeld op afbeelding 12 kwam ook voor in zo'n film. Zij schrijft erover: "De struisvogelveren, wit, ondoorzichtig. Twee grote waaiers draaien samen in cirkels rond. De veren raken elkaar aan de uiterste toppen. Plotseling een geweldige knal: een waaier gaat open en toont het lichaam van een ballerina die op een zwart blok staat met steunen voor de verenvleugels (figuur 4 hieronder). En de waaiers beginnen zich weer te sluiten tot het meisje opnieuw gevangen is in het zachte heiligdom van veren."

figuur 4

Rebecca Horn noemt het beeld op afbeelding 12 *Die sanfte Gefangene*, De zachtmoedige gevangene. Voor dit beeld heeft ze veren gebruikt.

2p **19** Verklaar deze keuze. Geef twee argumenten.

Dit beeld van Rebecca Horn roept een heel andere emotie op dan de dansende figuren van Rik Wouters en Niki de Saint Phalle.

2p **20** Leg uit wat het werk op afbeelding 12 oproept.

Het werk op afbeelding 12 maakte aanvankelijk deel uit van een film, maar was daarna 'live' in een museum te zien.

1p **21** Ben je van mening dat het werk op afbeelding 12 een performance genoemd mag worden? Geef een argument voor je antwoord.

Van Gogh en Pollock

Vragen bij afbeelding 13 en 14

Op afbeelding 13 zie je *De sterrennacht* van Vincent van Gogh uit 1889. Zijn vriend, de schilder Paul Gauguin had hem gesuggereerd om niet uitsluitend naar de waarneming te schilderen maar meer vanuit de verbeelding. In dit schilderij heeft Van Gogh dat geprobeerd.

Aan de voorstelling en aan de vormgeving is te zien dat *De sterrennacht* geen natuurgetrouwe afbeelding van de werkelijkheid is.

- 4p 22 Hoe kun je zien dat Van Gogh hier meer naar de verbeelding heeft geschilderd? Noem vier aspecten.

“Ik voor mij geef toe dat ik er helemaal niets van af weet, maar de aanblik van de sterren zet me altijd aan het dromen, even gemakkelijk als ik tot dromen word aangezet door de zwarte stippen die op een landkaart de steden en dorpen aangeven. Waarom, denk ik dan, zouden die lichtende punten aan het firmament minder toegankelijk voor ons zijn dan de zwarte stippen op de kaart van Frankrijk.” (uit een brief van Van Gogh)

Voor Van Gogh was de nacht een motief dat zijn fantasie in werking zette.

- 1p 23 Geef aan waarom de nacht daarvoor geschikt is.

Van Gogh schreef: “Een van de mooiste dingen van de schilders dezer eeuw is geweest: het schilderen van donker dat toch kleur is.”

- 1p 24 Op welke negentiende-eeuwse stroming is deze uitspraak van toepassing?

Het schilderij op afbeelding 13 is een van de meest expressieve werken van Van Gogh, die wel als een voorloper van het expressionisme wordt beschouwd. Dat komt onder meer door zijn hanteringswijze.

Bekijk afbeelding 13.

- 1p 25 Leg uit hoe de hanteringswijze bijdraagt aan de expressiviteit van dit schilderij.

Op afbeelding 14 zie je een schilderij uit 1950 van de Amerikaanse kunstenaar Jackson Pollock. De titel is *Herfstritme*. Pollock zei: “Ik span mijn doek vrijwel nooit op voor ik ga schilderen. Ik spijker het losse doek liever vast tegen een harde muur of op de vloer. Op de vloer voel ik mij het meest op mijn gemak. Ik voel me dicht bij het schilderij, meer een deel ervan...” (figuur 5)

figuur 5

De manier waarop Pollock te werk ging is af te lezen uit zijn schilderijen. Zijn verschillende bewegingen hebben duidelijk herkenbare sporen achtergelaten.

- 4p 26 Leg aan de hand van vier voorbeelden uit hoe zijn bewegingen terug te ‘lezen’ zijn in het schilderij op afbeelding 14.

Eindexamen te / ha / t w havo 2003-II

havovwo.nl

- Het werk van Pollock wordt gerekend tot het Abstract Expressionisme.
- 2p **27** Geef twee argumenten waarom het schilderij op afbeelding 14 kenmerkend is voor het Abstract Expressionisme.

- Hoewel Pollock zich afzet tegen de Europese manier van schilderen, past hij nog in de traditie van het expressionisme. Maar er is ook een relatie met het surrealisme.
- 1p **28** Geef aan in welk opzicht zijn werk voortkomt uit het surrealisme.

- In de jaren vijftig, tijdens de Koude Oorlog, werden de grote abstracte doeken van deze Amerikaanse schilders ingezet in de propagandastrijd tegen het communisme. Ze waren het symbool van vrijheid en democratie.
- 2p **29** Leg uit waarom juist deze abstract-expressionistische schilderijen die rol kregen.

Kussen

Vragen bij afbeelding 15 tot en met 18

Op afbeelding 15 zie je een liefdesscène tussen Hercules en Omphale, omstreeks 1730 geschilderd door François Boucher.

Hercules is een held uit de Griekse mythologie, die meestal met knots en leeuwenhuid wordt afgebeeld. Volgens het orakel van Delphi⁵⁾ zou hij zich voor een periode van drie jaar als slaaf moeten verkopen. Hij trad in dienst van koningin Omphale en werd verliefd op haar.

Bekijk afbeelding 15.

De liefdesscène op dit schilderij is heel erotisch voorgesteld en dit wordt nog versterkt door de vormgeving.

- 2p **30** Noem twee aspecten van de *vormgeving* die hieraan bijdragen.

Mythologische voorstellingen waren geliefd bij de adel. Het schilderij op afbeelding 15 is dan ook een voorbeeld van hofkunst.

- 1p **31** Waarom zou dit schilderij de adel meer hebben aangesproken dan de gewone burger?

- 1p **32** ■ Tot welke stroming behoort het schilderij op afbeelding 15?

- A de Romantiek
- B de Rococo
- C het Neoclassicisme

Op afbeelding 16 zie je een zogenaamde cinema lobbycard uit 1941 voor de film *The Flame of New Orleans*. Lobbycards lagen vroeger in de foyer van een bioscoop om het publiek naar de volgende Hollywoodfilm te lokken. Ze zijn een typisch Amerikaans verschijnsel.

Bekijk afbeelding 16.

Wat Hercules voor de adel betekende is de filmster tegenwoordig voor de massa. Marlene Dietrich is hier de heldin van het witte doek. Alleen háár naam wordt vermeld in de tekst en zij wordt ook nog een keer getekend weergegeven.

- 2p **33** Noem nog twee andere aspecten waaraan je kunt zien dat zij de publiekstrekker is.

Afbeelding 16 is een combinatie van tekening en foto. In het getekende deel is plaats voor de tekst, maar dit getekende deel heeft ook een beeldende functie in het geheel.

- 1p **34** Geef aan wat deze beeldende functie inhoudt.

noot 5

orakel van Delphi: heiligdom in het oude Griekenland waar raadselachtige antwoorden werden gegeven op levensvragen en waar voorspellingen werden gedaan

Eindexamen te / ha / t w havo 2003-II

havovwo.nl

Lobbycards zijn producten van de massacultuur. Ze werden in grote oplagen gedrukt. De artistieke waarde is niet groot, maar toch vormen ze tegenwoordig een geliefd verzamelobject. Een kaart als op afbeelding 16 is tegenwoordig een paar honderd dollar waard.

1p **35** Geef hiervoor een verklaring.

Op afbeelding 17 zie je een kus van de Duitse kunstenaar Rainer Fetting, geschilderd in 1981.

Bekijk afbeelding 17.

De kus is heftiger dan de kussen op de vorige afbeeldingen. Dat komt vooral door de vormgeving.

3p **36** Noem drie aspecten van de vormgeving waardoor deze kus zo heftig wordt.

1p **37** Tot welke stroming behoort het schilderij op afbeelding 17?

Op afbeelding 18 zie je een kunstwerk van Inez van Lamsweerde. De titel is: *Me Kissing Vinoodh Passionately*. Vinoodh is de man van Inez van Lamsweerde. Zij voegde nog een ondertitel toe: *Time, at one point, will take my man away from me*⁶.

Het werk op afbeelding 18 is gebaseerd op een foto, die met behulp van een computer is bewerkt.

3p **38** Noem twee ingrepen die zij in de foto heeft uitgevoerd en leg uit welke inhoud het werk daardoor krijgt.

Bekijk afbeelding 18.

Van Lamsweerde geeft graag een vertekend beeld van de werkelijkheid. Aan de klassieke opvatting dat een fotograaf uitsluitend de werkelijkheid mag registreren heeft zij geen boodschap. "Maar ik speel natuurlijk wel met dat gegeven", zegt ze.

1p **39** Leg uit welk effect zij daarmee bereikt.

noot 6

De tijd zal op een gegeven moment mijn man van me wegnemen.